

FAKKELDRAGERS.

△ △ △

Jan van Blois, heer van Beaumont.

In de 14^e eeuw waren ook de Noord-Nederlandsche gewesten tot welvaart en bloei gekomen. Tot de toenmalige groote zeevaartmaatschappij, het Hanseverbond, behoorden reeds in 1370 Kampen, Deventer, Utrecht, Zwolle, Hasselt, Groningen, Zierikzee, Den Briel, Middelburg, Arnemuiden, Harderwijk, Zutphen, Stavoren, Dordrecht, Amsterdam. Laatstgenoemde plaats, vroeger een roofter, waar de Deensche zeeschippers hun gestolen goederen brachten, is nu een haven, waar een groote verscheidenheid van goederen geregeld uit Duitschland wordt aangevoerd, als: wijn, molensteenen, staal, zeisen, balansen, bijenkorven, bier, ham, gezouten en gerookte visch. De Oude Kerk staat er, gebouwd door werklieden uit Utrecht en Brabant, poorten en muren zijn er nog niet, maar de gilden of vakvereenigingen hebben er wel reeds vasten voet gekregen. Er is een gilde der vischkoopers, der kleermakers en lakenkoopers, der kramers, der smeden en timmerlieden. Voor lager onderwijs wordt er van stadswege gezorgd en de jongens althans moeten muziek leeren, om in de kerk te kunnen medezingen.

Schoonhoven was de gelukkige mededingster van Dordrecht en Gouda, telde meer inwoners en zette meer kapitaal om dan Amsterdam.

Om te verklaren, hoe Schoonhoven en Gouda eertijds zulke belangrijke steden waren, moeten wij ons eerst herinneren, dat het Hollandsche gravenhuis uitgestorven is in den persoon van Jan I.

Sophia, erfdochter van het huis Ter Goude, overleed kinderloos en deze heerlijkheid verviel nu aan den graaf van Holland, Jan II, den eersten Henegouwschen landheer. Willem III schonk deze bezitting, benevens heerlijkheden van de edelen, die schuldig waren aan den moord van den goeden graaf Floris, aan zijn broeder, Jan van Henegouwen, gewoonlijk Jan van Beaumont genoemd. Onder zijn gelukkig en vreedzaam bestuur heeft de stad Ter Goude haren voornaamsten aanwas van bloei verkregen, en, daar hij zoo na verbonden was aan het Hollandsche gravenhuis, dat toen Den Haag tot residentie had gekozen, deelde Gouda weldra in al de voorrechten en voordeelen der andere steden.

Nadat hij op Sint Michiel zijn broeder beloofd had, dat al zijn goederen in Henegouwen en Zeeland aan het gravenhuis zouden vervallen, indien hij zonder oir kwam te sterven, kreeg hij ook Noordwijk, Wijk, het eiland Tessel en alle verbeurdverklarde goederen van Florens, heer van Borselen, benevens de heerlijkheid Tholen.

Jan van Beaumont was dus een heer van gezag, en als zoodanig werd zijn invloed ingeroepen tot het slechten van geschillen tusschen bisschoppen en graven, leenheeren en vazallen of voor het sluiten van huwelijken. Hij was een der dapperste krijgsoversten van zijn tijd zonder de snorkerijen der toenmalige ridders; in groote gunst stond hij bij den koning van Engeland, wiens maarschalk hij was. In 1340, kort na een vruchtelozen tocht tegen de Saracenen, nam hij het bewind over Holland op zich, omdat zijn neef Willem III in Duitschland was; toen deze na zijn tehuiskomst den rampspoedigen tocht tegen Friesland ondernam, ging De Beaumont mede. Willem sneuvelde, maar De Beaumont, die een der eersten was om aan wal te stappen, werd nog bijtijds, hoewel tegen wil en dank, gered door zijn schildknaap Robert van Gluves, die hem in een boot zette, zoodat hij ontkwam. Na een bezoek gebracht te hebben aan de gravin-weduwe, die te Geertruidenberg vertoefde, aanvaardde hij het regentschap over Holland, Zeeland en Henegouwen. In de Hoeksche en Kabeljauwsche twisten, die spoedig daarop ontbrandden, stond hij Margaretha ter zijde, hoewel hij Schoonhoven

en Gouda onzijdig hield. Zijn gemalin was Maria, erfdochter van Soissons en Chimay, en hun eenige dochter trouwde in 1346 met Lodewijk van Chatillon. Uit dit huwelijk sproten drie zoons, waarvan de oudste, Lodewijk, de goederen in Frankrijk kreeg, de jongste, Guy, de heerlijkheid van Beaumont, en de tweede, Jan van Blois, onze vierde fakkeldrager, de Hollandsche goederen, n.l. van Ter Goude en Schoonhoven. 't Was een merkwaardige tijd, toen hij in het bezit zijner goederen hier te lande kwam.

Een verschrikkelijke pest had Europa voor een vierde deel ontvolkt. Deze vreeselijke epidemie had eenerzijds een wonderlijken godsdienstwaan in te voorschijn ge-roepen, die zich uitte in een afschuwelijke Jodenvervolging, naar het rampzalig profetisch woord: „Zijn bloed kome over ons en over onze kinderen;” anderzijds had zij de menschen tot uitersten van lichtzinnigheid vervoerd. Op de buitensporigste wijze was de weelde in levenswijzen en kleederdracht toegenomen. Onverhoeds vielen erfenissen ten deel aan erven, die er niet of eerst in een ver verwijderde toekomst op gerekend hadden, en eensklaps zag menigen zich in het bezit van een fortuin, dat voor velen bestemd was geweest. Ambachtslieden staakten het werk, neringdoenden verlieten de winkels en waren nauwelijks tevreden met de lekkerste spijzen en de kostelijkste dranken. Vrouwen van kleine burgers tooiden zich met stoffen, die te voren alleen door vermogende burgers konden aangeschaft worden. De zuivere godsdienst was verduisterd en ieder scheen te leven om te genieten: „Laat ons eten en drinken, want morgen sterven wij.” De edelen sprédden zooveel wuftheid ten toon, dat men zich over het langzaam verminderen van hun invloed niet kan verwonderen.

Men had nu hier te lande twee voornamen hoven, dat van hertog Albrecht, op Duitschen voet ingericht, en dat van den graaf van Blois, meer op Fransche leest geschoeid, behalve nog de hofhouding van Machteld van Lancaster, de gemalin van den krankzinnigen graaf Willem V, die in de wandeling Mevrouw van Holland genoemd werd.

Na den regeerenden graaf is jonkheer Jan dus de grootste heer van het land; in 1372 wordt hij, maar tot zijn schade, ook hertog van Gelderland. Verscheiden leenmannen in Nederland en in Frankrijk moeten hem hulde doen en manschap leveren, hoewel — gevolgen der kruistochten — de lijfeigenschap is verdwenen en het leenstelsel nog voortleeft alleen in afkoopbare heerenendiensten. De steden hebben haar eigen rechtbanken van schepenen, hebben burgemeesters, gekozen uit de leden harer eigen vroedschappen of door dezen voorgedragen. Op dagvaarten worden ze geraadpleegd. Waren alle heeren goede, verstandige menschen geweest, dan had zich het nationaal volksbesef misschien toen ontwikkeld, maar de meesten waren strijdlustige bazen, die de maatschappelijke belangen hunner onderdanen verwaarloosden. Over het leven van graaf Jan, die 25 jaar Gouda en Schoonhoven heeft geregeerd, zijn wij nauwkeurig ingelicht door zijn rekeningen, die in het Nederlandsch rijksarchief bewaard worden, en wat Troissart, de Fransche geschiedschrijver van dien tijd, van hem verhaalt, geeft ons het recht hem een fakkeldrager te noemen. Wel heeft hij, als leenman der soevereinen van Holland en Zeeland, aan het bloedvergieten en vogelvrijverklaren dier dagen moeten deelnemen, maar in de woestheden en gruwelen van het oorlogvoeren had hij geen smaak; van nature was hij vreedstichter.

Had hij in onze dagen geleefd, zeker zou hij een wereldkampioen in een of andere sport geweest zijn; althans hij was zonder wedergade in de tournoispelen en op het jachtveld, het sportterrein der middeleeuwen. Eens kreeg hij in een tournoi een kwetsuur, zoodat hij niet tegenwoordig kon zijn op een feest, dat hij te Geertruidenberg had aangericht; na afloop van het feest ontving hij te Gouda de bezoeken der voornaamste gasten. Zijn kwetsuur werd genezen door Meester William Sansgré, dokter uit Henegouwen.

Van zijn kleedij maakte hij veel werk. De effen mansgewaden, die tot aan den grond reikten, geraken uit de

mode en de nauwsluitende wambuizen van bontgekleurd laken en met sterren bezaaid fluweel vervangen ze met om het been sluitende broeken van hertsleder of witte zijde.

Zoo kunnen wij ons Jonkheer Jan voorstellen, het beeld van den onbezorgden, vroolijken, levenslustigen edelman, zeer Hollandsch gezind en goed Katholiek en een type van zijn stand en zijn tijd. Bij de dames had hij een wit voetje, door koningen en vorsten werd hij als huns gelijke erkend en overal was hij zeer geëerd wegens zijn goed karakter, zijn rijkdom en goederen. De beschrijving van zijn sloten te Gouda en te Schoonhoven zou ons, die aan weelderiger woningen gewoon zijn, teleurstellen, de sierlijke overdaad heerschte destijds nog alleen in de kleederdracht. Als men eenmaal over de grachten en ophaalbruggen was, trok het de aandacht, dat er zooveel staken en latten, schuttingen en muren met wingerden begroeid waren. Op het erf van het slot te Schoonhoven stond een wijnpers, te Gouda vervaardigd, — niet om wijn, maar om wijnazijn mede te maken, waarin, namens den heer, een kleine handel gedreven werd. Er was natuurlijk een wijnkelder, een graanzolder, een gevangenis, een recht-kamer, een wapenkamer; dan slaapkamers voor het dienstdoend personeel van knapen en ridders, en een of meer logeerkamers. Het voorhuis, waarin de eetzaal uitkwam, was met schilderwerk en spreuken versierd. Om de tafels of tegen de wanden der eetkamer stonden banken van wilgenhout, gewoon glad; maar er was een buffetkast met snijwerk in overeenstemming met twee fraaie vensterkozijnen met zitbanken. Voor de pronk- of logeerkamer, die naast of boven de eetzaal was, waren Valencijsche tapijten en behangsels uit Brugge ontboden. In gouddraad en zijde waren daarop vlinders en salamanders geborduurd. In de merkwaardige slotkapel, waarvoor Jan van Schoonhoven het altaar schilderde, en waar mooie nachtmaalskelken en offerschalen niet ontbraken, werd dagelijks de mis gelezen. Overvloedige maaltijden werden twee- of driemaal daags aangericht onder breede schouwen bij groote hout- en nog grooter turfuren. Het ontbijt bestond uit: grutten, ham, visch, gezouten rund- en schapenvleesch met bier. Aan de andere maaltijden: wijn, veel wild, gevogelte en brood met robbespek, walvischtong, reigers en pauwen als lekkernijen! Aan 't nagerecht at men Engelsche en Fransche kazen, kastanjes, vijgen, dadels, gember, gekonfijte kweeën, suikergoed. De dames dronken wijn van Creta, van Candia, van Malaga, de heeren Fransche wijnen en rooden of witten Rijnwijn. De handelsstad Kampen zond als jaarlijksche hulde vaatjes walvischtong, robbespek, gemarineerden steur, hetgeen Jan met zijn broeder Guy in Frankrijk ruilde voor wijn. Een stel zilveren lepels behoorde tot het gewone tafelgereedschap; deze gebruikte men om zout water te gieten bij den gewonen tafelwijn, die het gehemelte niet genoeg naar den zin prikkelde. Op de jacht gingen de dames mede, en als de jachtpartij in den Haarlemmerhout werd gegeven, bezocht men het gastvrije klooster te Rijsburg. Jonkheer Jan onthaalde dan de nonnen en zat er eens met 22 dames aan tafel.

's Graven onderhoorigen werden goed betaald, goed gekleed, goed gevoed en gehuisvest, zoodat zij het beter hadden dan de kleine burgers of buitenlieden. Het dierlijk voedsel van dezen bestond uit mindere vischsoorten, die met huid en haar verslonden werden; de slechte volksvoeding was voor een deel de oorzaak van het telkens optreden der pest.

Schoonhoven kreeg van graaf Jan een handvest, waarbij hij het de voorrechten van een stad gaf, en bepaalde, dat men er zes jaren moest wonen, om schepen of raad te kunnen worden. Het kieskollege der vroedschappen maakte een voordracht op, en de graaf had het recht van benoemen, hetgeen dan eigenlijk beteekende, dat het aan den meestbiedende verkocht werd voor den tijd tot er een ander kwam, die meer bood. Niemand mocht met verbeurdverklaring gestraft worden te Schoonhoven dan voor hoogstens de helft zijner goederen. Ook gaf Jan (zoo staat er) den wind en den windmolen aan de stad!

Veel verplichtingen had Albrecht, de ruwaard, aan hem, omdat graaf Jan hem geld leende en zijn schulden betaalde. Toen Albrecht eens twee jaar in het buitenland vertoefde, werd aan Jonkheer Jan het regentschap opgedragen. In dien tijd verleende hij opschorting van de uitvoering der dwangmaatregelen aan zich in hechtenis bevindenden. (Surséance van executie.)

Hij legde ook de twisten met Van Arkel bij, en leende geld aan de hertogin van Brabant. Machteld van Lancaster (Mevrouw van Holland) liet hem om Malagawijn vragen, toen zij in Den Haag ziek lag; na haar dood verbond hij haar minstreelen aan zijn hof, en in de bosschen om Gouda liet hij naar hout zoeken om nieuwe violen of contra-bassen te maken.

Na 1363 werd hij niet meer Jonkheer, maar mijnheer Jan genoemd. Hoe ging dat in zijn werk? Toenmaals hechtte men er veel aan om ridder te heeten, terwijl het verkrijgen van dien titel nog zoo heel gemakkelijk niet ging. Het meest afdoende middel was, een kruistocht te ondernemen tegen Lijflanders, Littauers, Mooren of Saracenen. De geestdrift, die eenmaal een Peter van Amiens of een Olivier van Keulen bezielde, was daaraan geheel vreemd. Alleen ridders mochten gouden sporen en een gouden draagband hebben, en keizers en koningen achtten het tot een eer door den paus tot ridder geslagen te worden. Zeer beroemd waren de Deutsche ridders, waarvan er in Holland zestig waren. De Balije van Utrecht was een onderafdeeling van het grondgebied der Tempelheeren of Deutsche ridders. Deze Balije bestaafte nog, maar slechts als een instelling, waarin kan opgenomen worden, wie van hoogen adel is en zestien kwartieren kan toonen. Uit de bezittingen der orde is een bron van inkomsten over, die aan de leden worden uitgekeerd.

Jonkheer Jan van Blois, die zooveel titels en heerlijkheden had, was er op gesteld ook ridder van de Deutsche orde te worden, en ondernam daartoe tweemaal een tocht naar Littauen. Nadat hij het terrein had verkend in een eerste expeditie, waarbij hij tot ridder werd geslagen, ondernam hij een tweede met zijn broeder Guy.

Ongaarne ondernam mijnheer Jan die zonder zijn kok, die door den heer van Kuilenburg, op een krijgstoct van ruwaard Albrecht tegen Eduard van Gelderland, was gevangen genomen. Jan nam Van Arkel, die verplichtingen jegens hem had, in den arm, en zoo gelukte het hem, den bekwamen kok uit zijn gevangenis ontslagen te krijgen. Bijzonder attent was Jan van Blois voor zijn krijgsgevangenen; soms onthaalde hij ze weken lang op zijn slot te Schoonhoven of kocht ze vrij. (Toen er eens geen baar geld was, met 120 lammeren!) De uitgaven der onderneming tegen de Littauers moesten uit eigen middelen goed gemaakt worden. Zij duurde acht maanden, en het gezelschap was 50 à 60 paarden en 70 menschen groot. Van Schoonhoven ging het over Geertruidenberg en Den Bosch naar Aken, waar hij in de hoofdkerk de relikwieën ging zien en in de sakristij de juweelen. Van Keulen reed men over Bielefeld naar Minden, waar de lediggeraakte flesschen of kruiken opnieuw met wijn werden gevuld.

Te Lübeck aangekomen, gaf hij daar een feestavond aan de hem bekende edellieden, hetgeen hem een aanzienlijk honorarium kostte aan sprooksprekers en minstreelen, terwijl hij te Dantzig, waar hij twee dagen vertoefde, elken avond aan de dames der stad een danspartij gaf. Boven verwachting vlotte een geldleening, die hij daar moest aangaan, en die zijn beurs bezwaarde met de toen gebruikelijke rente van 3½ percent 's maands. In 1367 had hij de Dantziger kooplieden zeer aan zich verplicht, toen een storm hun koopvaardijvloot bij Tessel en Vlieland vernield had; uit hun goedgeefscheit bij de gesloten leening blijkt, dat zij het zich herinnerden, dat graaf Jan door zijn Tesselschen raad de opbrengst van de gestrande schepen aan de buitenlandsche eigenaars had doen uitkeeren, in plaats van hef bedrag voor zichzelf te behouden, zooals toen de gewoonte was.

In de eerste dagen van 1369 kwam hij te Koningsbergen aan, huurde en meubelde er een huis, ontving er al de

grootwaardigheidsbekleeders der Duitsche orde, hield open tafel ten behoeve der talrijke aanwezige edelen, en was er de aanzienlijkste van allen.

Na drie maanden goede sier gemaakt te hebben, ondernam men met vijftien schuiten den kruistocht naar Littauen, die gelukkig werd volbracht, zonder dat een der Christenkruisvaarders er het leven bij inschoot. Onvermeld is hoeveel Heidenen er gedood werden, maar zeker is het, dat onder groot praalvertoon de zoo zeer begeerde ridder-slag gegeven werd.

Waar mijnheer Jan ook kwam, overal was hij gul en vrijgevig. Zelf had hij tegen de Pruisische winterkoude een duren Russischen pels noodig en voor dagelijksche kleedij twee met bont verzorgde lange overjassen. Overal voerde hij een huissaltaar mede, waarbij broeder Rörich uit Den Bosch dagelijks dienst deed. De Nederlandsche edelen, die met hem meegetrokken waren, kregen vast traktement en rijke geschenken, als gordels met verguld zilveren beslag, waarin een spreuk was gegraveerd. Voor zichzelf bestelde hij een groote zilveren S met een spreuk en het beeldje der maagd Maria er in, bestemd om aan den hals te dragen. Toen hij op 6 December in de buurt van Lübeck vertoefde, moest broeder Rörich de schoolkinderen ter eere van Sint Nikolaas op lekkers onthalen; nergens pleisterde hij, of kunstenaars en vedelaars meldden zich aan, en niemand vertrok met leege handen.

In het vaderland teruggekeerd, kwam het hinkende paard achteraan; graaf Jan zond nu aan zijn schouten en baljuws brieven en boodschappen met den last, ter gelegenheid van zijn ridderschap een ridderbede uit te schrijven, d. w. z. zooveel mogelijk moesten de duimschroeven aangezet worden bij de kleine luyden door hun honderdste penningen te verhoogen, en alle uitstaande schulden moesten zonder aanzien des persoons geïnd worden.

Te kwader ure liet Ridder Jan zich nog overhalen om de Geldersche hertogin Machteld te huwen. Als gemalin van een machtig en algemeen gezien heer als Jan van Blois zou, naar de meening harer vrienden, de keizer eerder haar aanspraken op den hertogshoed handhaven tegenover haar zuster Maria. Jan en Machteld werden te Arnheim als hertog en hertogin gehuldigd, maar toen de krijgskans zich keerde voor Maria's zoon, Willem van Gulik, trok Jan van Blois zich terug op zijn goederen, waar hij in 1380 te Schoonhoven overleed.

Het tijdvak, waarin hij leefde, was er een van knevelarij, bloedvergieten en burgertwisten. Niet onwaardig teekenen de omtrekken van zijn beeld zich af tegen een achtergrond van lage hartstochten en partijhaat. Herinneren wij ons als voorbeeld hiervan de bekende geschiedenis van Albert Beilinc, die door den oudsten zoon van onzen graaf Jan tot schout van Gouda is aangesteld. Deze valt te Gouda in de handen zijner vijanden, en bekomt, onder eerewoord, verlof om den losprijs te gaan bijeenbrengen. Ondanks invloedrijke voorspraak slaagt hij er niet in, de hooge som bijeen te krijgen. Hij keert naar Schoonhoven terug en wordt door een Poelgeest ter dood veroordeeld en, 's nachts, in tegenwoordigheid van zijn biechtvader, levend begraven.

Zonder zijn tekortkomingen over het hoofd te willen zien, moeten wij erkennen, dat graaf Jan, als Nederlandsch edelman, geen slecht figuur maakt.

Hoewel het Fransch zijn moedertaal was, verstond hij het Nederlandsch genoeg om voorzitter van een gerechtshof te zijn. Al zijn knapen en pages, valkeniers en pikeurs, waren Nederlanders. Zijn tafelzilver bestelde hij te Utrecht of te Dordrecht. Nederlandsche kleermakers verzorgden en vervaardigden zijn schitterende kostuums. Voor het herstellen en verbouwen zijner kasteelen nam hij Nederlandsche werkbazen. Hij beminde de Nederlanders, bevorderde het belang zijner onderhoorigen, was in alles — naar de begrippen van zijn tijd — een godsdienstig man, die streng zijn vastendagen hield, geregeld ter misse ging en de sermoenen ging hooren.

„Jammer," zooals Hooft van Coligny zegt, „jammer dat hij geen oppervorst geboren was."

A. M.

BRIEVEN UIT WONDERLAND.

Beste Vriend!

't Is druk tegenwoordig in Wonderland. Groote boomen en kleine kruiden, woudreuzen en vergeetmijnetjes onder de heg, allen zijn druk in de weer. Ze nemen maar water op uit den grond en koolzuur uit de lucht, ze vormen maar suiker en stijfsel en vet en eiwit; ze bouwen daar bladeren van en wortels, schors en takken en hout voor de stevigheid, en ze vergeten de minerale bestanddeelen niet, die de wortels met het water hebben opgezogen. Een stroom van levenssap ruischt van cel in cel, van beneden naar boven en van boven naar beneden, zonder ophouden, dat je 't bijna hoort, dat je bijna zoudt spreken van het gejuich en het gejubel der boomen.

Dag en nacht gaat dat door. Koolzuur wordt in den nacht niet opgenomen uit de lucht, want het chlorophyl van de bladeren werkt alleen bij licht en liefst bij zonlicht, en dan wel bij de violette stralen van dat zonlicht; ook het opnemen van vocht door den wortel gaat in den nacht zoo snel niet, maar dan juist heeft het protoplasma zooveel beter gelegenheid tot celvorming. Dat is de stille arbeid van den nacht.

In den winter heeft het stilgestaan. Toen waren van vele planten alleen de zaden aanwezig; van vele andere alleen de onderaardsche wortelstokken. Maar ook de boomen en struiken, die wortels en takken hebben, konden niet werken bij gebrek aan bladeren; ze hebben hun sappen laten zinken naar den bodem en gewacht op de heerschappij van Prinses Lente. Maar nu zijn ze de schade gaan inhalen, en alles arbeitet zóó hard, dat een mensch, die 't gadeslaat, ook hard mee begint te arbeiden. Wie zou ledig kunnen zijn te midden van zulk een vlijtigen arbeid!

De planten hebben veel te doen. Ze moeten zorgen voor hun eigen onderhoud, en door hun inwendigen levensdrang worden ze gedreven, om zoo hoog en zoo groot mogelijk te worden. Als zon en regen maar meehelpen, dan spannen ze hun uiterste krachten in. Maar dacht je, dat ze alleen voor zichzelf zorgden?

Neen, ook voor ons, zeg je. Doch neen, dat meen je niet. De planten zorgen niet voor de menschen, en evenmin voor de dieren. Mensch en dier beschouwen ze als vijanden, die het op hun verderf hebben toegelegd, die hun de vreugde des levens niet gunnen. En als ze konden, ze zouden ons ontloopen, of ze zouden doen als de verstandige distel en de snuggere brandnetel, die wapenen hebben om de vijanden op een afstand te houden!

De goede plant en het booze dier, zoo zou je een opstel kunnen schrijven, en je zou de deugden der planten hoog kunnen verheffen, en den dieren alle mogelijke booze eigenschappen toeschrijven. Kijk, ik voor mij begrijp de vegetariërs niet. Ze vinden het verschrikkelijk, leven te vernietigen, en willen geen vleesch eten en geen schoenen dragen, omdat een dier niet gedood mag worden. En ondertusschen eten ze dagelijks een groote hoeveelheid planten. Hoer eens, alle dieren zijn moordenaars, en er zijn bijna geen planten, die leven dooden. Ik kan 't veel beter over mijn hart krijgen, dat ik een dier, een moordenaar dood, dan een onschuldige plant, die geen kwaad op haar geweten heeft.

En, zonder scherts, ik wil beide wel eten, dieren en planten, zonder gewetenswroeging, want God heeft het lage onderworpen aan het hoogere, en terwijl de plant voedsel maakt voor zich zelve, maakt ze het tevens voor mensch en dier. En de dieren op hun beurt verwerken de planten, die wij niet kunnen verteren, tot geschikt voedsel voor ons. Let maar op de koe. Gras is een uitmuntend voedsel, waar alles in zit, wat tot levensonderhoud noodig is, maar wij, menschen, kunnen het niet verteren, en wij kunnen 't ook niet zóó toebereiden, dat het verteerbaar is. Maar de koe maakt van dat gras vleesch